

ПРІОРИТЕТНІСТЬ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Ірина Кучеренко

*доктор педагогічних наук, доцент кафедри практичного мовознавства
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Україна)*

e-mail: kucherenkoia@ukr.net

ORCID: 0000-0001-8005-6757

Лідія Мамчур

*доктор педагогічних наук, професор кафедри практичного мовознавства
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Україна)*

e-mail: mamchur_l@ukr.net

ORCID: 0000-0002-5942-2078

Стаття присвячена актуальній проблемі в освітній системі України – реалізації компетентнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя української мови. З'ясовано особливості компетентнісного підходу як визначального концептуального вектора реформування та оновлення професійної освіти. Обґрунтовано пріоритетність і значущість у теорії та практиці навчання і виховання особистості компетентнісного підходу, здатного забезпечити діяльну практикоорієнтовану спрямованість навчального процесу у ЗВО. Визначено основні умови, які забезпечують упровадження компетентнісного підходу. Встановлено, що професійна підготовка сучасного вчителя на основі компетентнісного підходу є потребою часу, оскільки робить акцент на діяльній змісті освіти, що передбачає навчання студента способом діяльності, здобуття досвіду самостійного розв'язання професійних завдань і життєвих потреб.

Ключові слова: *професійна підготовка вчителя; компетентнісний підхід; комунікативна компетентність; мовна особистість учителя української мови; педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу.*

Kucherenko Iryna, Mamchur Lidiya. Priority of competence approach in the training of future teachers.

The article deals with the actual problem in the educational system of Ukraine – implementation of the competence approach in the process of professional training of the future teacher of the Ukrainian language, competent in various fields of science and culture, with high priorities of professional and universal values.

The peculiarities of the competence approach as the defining conceptual vector of reforming and updating of vocational education are revealed.

The priority and significance in the theory and practice of teaching and upbringing of the personality of the competent approach, which is capable of providing practical orientation of the educational process at the university, is overcome the inconsistency between education and the requirements of life, has been substantiated. The competent approach is humanistic in nature, is associated with a dynamic open society, in which the product of professional training is a person, ready for the implementation of a free, humanistic-oriented choice. Only a competent specialist can be competitive in the wider realization of both social and economic reforms in the state.

The purpose of the article: to substantiate and define the main priority directions of work on the development of qualitative indicators of the personality of the future teacher of the Ukrainian language in conditions of implementation of the competent approach.

Methods of research: theoretical (study, analysis and synthesis of philosophical, linguistic, pedagogical, psychological, methodological literature and normative documents with the purpose of definition of conceptual ideas of research); empirical (observation of the educational process, interviews, interviews with students, teachers, teachers).

The basic conditions that ensure implementation of the competence approach are defined: understanding of the competence of the participants in the educational process as a result of education at a certain stage or the final result; awareness of the level character of competence, transformation of the system of knowledge acquired during the training, which will allow each discipline to be studied become a means of solving the main task of forming a competent, fully developed, creative personality; positive, stable motivation, activity, reflection, cognitive and communicative abilities, gaining experience, self-development and self-improvement.

It has been established that the professional training of a modern teacher based on a competent approach is a time consuming task, since it emphasizes the activity content of education, which involves student's learning of ways of doing business, gaining experience in solving various professional tasks and life needs independently.

Keywords: *professional training of the teacher; competency approach; communicative competence; the language personality of the teacher of the Ukrainian language; pedagogical conditions for the implementation of a competent approach.*

Постановка проблеми. Сучасною тенденцією розвитку педагогічної науки в Україні є спрямованість на формування і розвиток майбутнього вчителя, компетентного в різних галузях науки і культури, із високими пріоритетами професійних і загальнолюдських цінностей.

Учитель української мови відіграє вагомую роль у формуванні особистості школяра, закладаючи фундамент для подальшого розвитку молодої людини, а тому має мати високі професійні знання та вміння, узгоджені з практичними потребами Нової української школи.

Професійна підготовка вчителя-словесника зумовлена цілями і завданнями навчання, розвитку і виховання в школі, психологічними особливостями учня, його пізнавальними можливостями, змістом і логікою навчальних предметів.

Початок ХХІ століття характеризується значним поворотом до компетентнісного навчання, до формування в особистості якостей, необхідних в подальшому для життєвого та професійного самовизначення. І це правильно, оскільки життєдіяльність людини – це складна взаємодія її із суспільством. У процесі цієї взаємодії, у безпосередніх соціальних контактах під впливом мікро- чи макросередовища, його культури, соціальних норм, традицій, цінностей формується особистість.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», перед педагогічним закладом відкриваються резерви для розгортання нових можливостей підготовки висококваліфікованих кадрів, пов'язаних насамперед з упровадженням компетентнісного підходу, що нині є визначальним концептуальним вектором реформування та оновлення професійної освіти. Компетентнісний підхід здатний забезпечити діяльнісну практикоорієнтовану спрямованість навчального процесу у ЗВО, подолати невідповідність між освітою і вимогами життя.

Аналіз останніх досліджень. Науково-теоретичне осмислення проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів з урахуванням компетентнісного підходу ще не набув цілісності й узагальнення, але різноманітні його аспекти активно досліджують вітчизняні науковці (Н. Бібік, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Гудзик, С. Караман,

І. Кучеренко, О. Кучерук, Н. Ничкало, С. Ніколаєнко, Л. Мамчур, О. Овчарук, С. Омельчук, М. Пентилюк, О. Пометун, О. Савченко, О. Семенов, С. Сисоєва та ін.).

У науково-методичній літературі подано неоднозначне трактування компетентнісного підходу. Більшість учених під поняттям «компетентнісний підхід» розуміють «спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових, загальнопредметних і предметних компетентностей, результатом чого є загальна компетентність як інтегрована характеристика особистості, яка формується в процесі навчання і містить знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості» [Пометун 2004, с. 64]. Вона покликана відобразити такі найважливіші якості фахівця ХХІ ст., як мобільність, конструктивність, динамізм, вміння оперувати й управляти інформацією, активно діяти у певній ситуації, швидко приймати рішення, навчатися впродовж життя.

У сучасних документах, що регламентують розвиток освіти, зокрема і в доповіді міжнародної комісії з освіти «Освіта: прихований скарб», представленій ЮНЕСКО [Делор 1996], зазначено, що компетентність поєднує освітню кваліфікацію, соціальну поведінку, здатність працювати в групі, бути не лише професіоналом, але насамперед членом колективу і соціуму

Компетентнісний підхід гуманістичний за своєю природою, асоціюється з динамічним відкритим суспільством, у якому продуктом професійної підготовки є особистість, готова до здійснення вільного, гуманістично зорієнтованого вибору. Тільки компетентний фахівець може бути конкурентоспроможним в умовах широкого втілення в державі як соціальних, так і економічних реформ.

Мета статті – обґрунтувати та визначити основні пріоритетні напрями роботи з розвитку якісних показників особистості майбутнього вчителя української мови в умовах реалізації компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Сучасні умови вищої школи дають підстави визначити одним з основних напрямів у підготовці майбутнього вчителя – компетентнісний, оскільки він передбачає набуття студентами як майбутніми педагогами необхідних професійних компетентностей для реалізації у своїй практичній діяльності.

Нині, на думку багатьох дослідників (І. Агапов, М. Вашуленко, Л. Гойфман, І. Зимня, А. Маркова, М. Пентилюк, Л. Петровська, М. Скаткін, Р. Уайт, А. Хуторський), підготовка особистості до життєвої діяльності має здійснюватися на новій концептуальній основі – у рамках компетентнісного підходу. Уперше «компетентнісну» тему як відповідь на конкретне замовлення професійної сфери почали розробляти в Англії у 50–60-і роки ХХ ст. Якщо освіта, починаючи з Я. Коменського, оперує такими одиницями, як знання, вміння і навички, то сучасні умови диктують володіння компетенціями. Зазначимо, що компетентнісний підхід не заперечує, але змінює роль знань, робить акцент на тому, що знання мають підпорядковуватися вмінням і навичкам, стати потребою використання. Девід МакКлелланд стверджує, що для пророкування успішної життєвої діяльності особистості у навчанні повинен стати саме компетентнісний підхід [McClelland 1998, с. 332]. Таким чином, питання полягає в тому, як перенести, «транспортувати» знання, вміння і навички в компетенції. А. Хуторський доводить, що компетентнісний підхід покликаний привести освіту особистості у відповідність із потребами сучасного суспільства, компетентність – це володіння людиною відповідною

компетентністю, що включає його особистісне ставлення до неї і предмета діяльності [Хуторской 2003, с. 60].

Для вчителя рідної мови особливо важливою є комунікативна компетентність, що становить основу завдань мовної освіти в Україні і передбачає використання вчителем принципів гуманізації, гуманітаризації, демократизації, методологічне переосмислення процесу навчання. З-поміж усіх предметів шкільного курсу вирішальну роль у навчанні, вихованні й розвитку особистості належить передусім рідній мові. Сьогодні особистість має вміло і легко використовувати відповідно до потреб комунікації багатство мовних виражальних засобів, орієнтуватися в мовленнєвому процесі, не відчуваючи дискомфорту, а тому майбутній учитель-словесник має осмислити цілі й завдання курсу української мови, сприйняти й усвідомити ті науково-методичні концептуальні засади, на яких ґрунтується його сучасна модернізація.

Це доводить, що нині компетентнісна модель навчання набуває суспільної значущості, а тому вимагає глибокого осмислення і визначення стратегічних завдань, впровадження її у практику навчання, професійної підготовки фахівця. Компетентнісний підхід, на думку М. Фіцули, загалом передбачає «мотиваційну, рефлексивну, когнітивну, операційно-технологічну та інші складники результатів навчання, що відбивають прирощення не лише знань, умінь і навичок, а й досвіду емоційно-ціннісного ставлення» [Фіцула 2008, с. 124]. Розвиваючи ідею компетентісного підходу до навчання, сучасні вчені визначають його основну роль у навчально-виховному процесі – спрямувати діяльність учителя (викладача) на формування комунікативно компетентної особистості, готової до успішної діяльності в соціумі, до самонавчання впродовж життя, виявлення оригінальності мислення, вільного, комунікативно доцільного вираження власної думки, громадянської позиції, творчого і нестандартного розв'язання життєвих ситуацій.

Зазначимо, що компетентнісний підхід до вивчення дисциплін лінгводидактичного циклу в процесі підготовки майбутнього педагога є ключовим, оскільки дає змогу реалізувати індивідуальну освітню акметраєкторію професійної майстерності студента як майбутнього вчителя. Виробити вміння спілкуватися державною (українською) мовою – найважливіший засіб розвитку та вдосконалення як комунікативної компетентності, так і професійної компетентності студента, його самореалізації в майбутній педагогічній діяльності. Однією з важливих умов здійснення компетентісного аспекту у вивченні української (державної) мови є робота студентів із важливими поняттями: текст, контекст, мовленнєва діяльність, її види, сфера спілкування, комунікативна ситуація тощо. Ці поняття становлять зміст комунікативної компетенції, який у сучасній освіті розглядається на основі саме компетентісного аспекту до навчання і виховання особистості. Своєю чергою, компетентнісний підхід вимагає системного формування комплексу мовних, мовленнєвих, комунікативних умінь студентів, пов'язаних з аудіюванням, усвідомленням, запам'ятовуванням і продукуванням текстів, виконання комбінованих вправ і завдань – мовних, мовленнєвих, комунікативних, стилістичних. Виконання комунікативних вправ потрібно здійснювати на основі культурно зразкових й естетично ціннісних текстів, спиратися на лінгвокультурні особливості та національні традиції українського народу, використовувати формули мовленнєвого етикету. Тільки компетентний, культурно грамотний, толерантний фахівець може бути

конкурентоспроможним в умовах широкого втілення в державі як соціальних, так і економічних реформ.

Сучасний учитель – це вчитель-вихователь, котрий не тільки забезпечує засвоєння учнями знань із навчального предмета, але розкриває внутрішній потенціал дитини-школяра, сприяє його інтелектуальному розвитку, здійснює виховний вплив на учнів через інтеграцію цінностей передусім рідної мови, закладаючи основи здатності особистості до життя і саморозвитку.

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, який ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого і компетентісного підходів, чітко визначає результативну складову засвоєння змісту загальної освіти. Компетентісний підхід у документі схарактеризовано як спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, зокрема таких ієрархічно-підпорядкованих компетентностей учнів, як ключова, загальнопредметна і предметна. Упродовж навчання учні мають оволодіти ключовими компетентностями, до яких, безумовно, належить і комунікативна, що передбачають їхній особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток, формуються на міжпредметній основі та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій. Комунікативна компетентність є одночасно і предметною компетентністю і складається з низки складників: мовна, мовленнєва, соціокультурна, діяльнісна.

Таким чином, Державний стандарт визначає перехід на компетентісну особистісно зорієнтовану основу в основній школі. Тому заклади вищої педагогічної освіти покликані сьогодні готувати висококомпетентного вчителя, бо саме компетентність означає його здатність ефективно вирішувати завдання формування особистості учнів у процесі їхнього навчання та виховання, розв'язувати проблемні ситуації, використовуючи здобуті у ЗВО знання, уміння, здатність професійно діяти.

Отже, вважаємо, що компетентісний підхід є пріоритетним у процесі підготовки вчителя-словесника, оскільки включає сукупність дій, спрямованих на розвиток ключових і галузевих (предметних) компетентностей особистості й передбачає створення внутрішньої мотивації, що визначає готовність людини до такої навчально-пізнавальної діяльності, в основі якої є компетентності. І. Зимня слушно зазначає, що компетентісний підхід посилює його практичну зорієнтованість, розширює зміст власне особистісними складовими, робить гуманістично спрямованим [Зимня 2006, с. 25].

Зазначимо, що компетентність передбачає не виокремлення знань і вмінь, а оволодіння ними як цілісним особистісно-діяльнісним комплексом, інтегративною характеристикою рівня професійної підготовки майбутніх фахівців, що забезпечує системність освітніх стандартів та спрямованість їх змісту на передбачуваний результат.

На важливості упровадження компетентісного підходу в систему вищої педагогічної освіти наголошує М. Оліяр. Цю потребу дослідниця окреслює такими основними причинами:

- необхідністю приведення системи вищої освіти у відповідність до вимог сучасного глобалізованого суспільства та тенденціями розвитку європейської системи освіти;
- потребою виробити спільні критерії міжнародного визнання результатів професійної освіти у зв'язку з участю України в Болонському процесі;

- необхідністю конструювання змісту професійної підготовки майбутніх учителів, націленого на розвиток умінь самостійної роботи у зв'язку з постійно зростаючим потоком інформації;
- оволодіння майбутнім фахівцем таким рівнем професійної діяльності, який забезпечує його швидку адаптацію до умов роботи в загальноосвітній школі;
- формування здатності здійснювати ефективну міжособистісну взаємодію в соціальному та професійному середовищі [Оліяр 2015, с. 152].

Перехід у навчанні до компетентнісного підходу означає переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі, розгляд цього результату з погляду затребуваності в суспільстві, «забезпечення спроможності випускника навчального закладу відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку свого «Я» в професії, в соціальній сфері» [Бібік 2004, с. 46]. За компетентнісного підходу сутність навчання полягає не в збагаченні майбутніх педагогів певною кількістю інформації, а у формуванні вмінь оперувати нею, набувати здатності та готовності до реалізації набутої системи знань, умінь, навичок, досвіду, творчого вміння застосовувати її у професійній діяльності.

Для успішного впровадження компетентнісного підходу у процесі підготовки майбутнього вчителя-словесника необхідно визначити ефективні навчальні технології його формування і створити відповідне освітнє середовище у вищому педагогічному навчальному закладі.

Серед умов, що забезпечують реалізацію компетентнісного підходу, вчені називають: розуміння учасниками навчального процесу поняття «компетентність» як результату освіти на певному її етапі чи кінцевого результату; усвідомлення рівневого характеру компетентності, перетворення системи знань, отриманих під час навчання, що дозволить кожній дисципліні, яку вивчають, стати засобом розв'язання головної задачі – формування компетентної, всебічно розвиненої, творчої особистості.

Запровадження компетентнісного підходу в систему вищої педагогічної освіти передбачає створення на навчальному занятті умов для розвитку особистісних характеристик студентів: позитивної стійкої мотивації, активності, рефлексії, когнітивних і комунікативних здібностей, набуття досвіду, саморозвитку і самовдосконалення.

Висновки. З огляду на викладені вище позиції вчених і власні приходимо до висновку, що професійна підготовка сучасного вчителя на основі компетентнісного підходу на часі, оскільки робить акцент на діяльнісному змісті освіти, що передбачає навчання студента способом діяльності, здобуття досвіду самостійного розв'язання різноманітних професійних завдань і життєвих потреб.

Перспективою подальшої наукової діяльності з порушеної у статті проблеми вбачаємо в розробці і впровадженні в навчальний процес активних технологій із реалізації компетентнісного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

Бібік, Н. М. (2004). Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. [У:] *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. О. В. Овчарук (ред.). Київ, с. 45–50.

Делор, Ж. (1996). Образование: сокрытое сокровище [Електронний ресурс]. [В:] *Основные положения Доклада Международной комиссии по образованию для XXI века*.

Жак Делор (председатель) и др. UNESCO. URL: <http://www.ifap.ru/library/book201.pdf> (дата звернення: 02.04.2018).

Зимняя, И. А. (2006). Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? [В:] *Высшее образование сегодня*, № 8, с. 20–26.

Оліяр, М. П. (2015). *Теорія і практика формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів*. Івано-Франківськ, 500 с.

Пометун, О. І. (2004). Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. [У:] *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. О. В. Овчарук (ред.). Київ, с. 64–70.

Фіцула, М. М. (2008). *Педагогіка*. Тернопіль, 232 с.

Хуторской, А. В. (2003). Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы. [В:] *Народное образование*, № 2, с. 58–64.

McClelland, D. C. (1998). Identifying competencies with behavioral-event interviews. [In:] *Psychological Science*, № 9, pp. 331–339.

Подано до редакції 11.04.2018 року

Прийнято до друку 11.05.2018 року